

ВНЕДРЕНИЕ ФГОС ОБЩЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРЕПОДАВАНИЕ БУРЯТСКОГО ЯЗЫКА И БУРЯТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В ШКОЛЕ

Научная статья
УДК 811.512.31

БУРГУУЛИДА БУРЯД ХЭЛЭ ЗААЛГЫЕ ФГОС-ОЙ ЭРИЛТЭЭР ШЭНЭЛХЭ ТУХАЙ

© **Цырендоржиева Баирма Дамбиевна**

филологийн эрдэмтэй дид-доктор, доцент

Доржи Банзаровой нэрэмжэтэ Буриадай гүрэнэй ехэ хургуули

Росси улас, 670000, Улаан-Үдэ хото, Смолина үйлсэ, 24-дэхи «а» байшан

bairma_11@mail.ru

Аннотаци. *Зорилго.* Федеральна гүрэнэй болбосоролой стандартнуудай гол эрилтын ёһоор юрэнхы хуралсал хангалга яаж шэнэлэгдэхэб гэнэн асуудалда тус статья соо харюу үгтэнэ. *Гол хуби.* Юрэнхы хуралсалай эхин, дунда болон ахамад шатануудта хэрэглэгдэдэг «Буриад хэлэн гүрэнэй хэлэн» гэнэн тиихэдэ дунда шатада хэрэглэгдэдэг «Буриад (түрэл) хэлэн» гэнэн авторой хабаадалгатайгаар бүтээгдэнэн программануудые федеральна хэмжээнэй болгохо гэжэ хэгдэнэн ажал тухай мэдээсэл үгтэнэ. Энэ ажал олон хүнүүдэй сугтаа хэнэн хэрэг болоно, тус ажал хэрэгтэ педагогууд, методистнар, ном зохиодог авторнууд, тиихэдэ оршон үедэ буряад хэлэ заалгын ажал шийдхэдэг эмхи зургаанай хүтэлбэрилэгшэд хабаадаа гэжэ хэлэгдэнэ. Тиихэдэ автор статья соогоо буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ уншагшын шадабари хүгжөөхэ, тэрэ тоодо «удхалан уншалга» гэнэн хараа бодол хэрэглэхэ шухала гэжэ онсолно. *Дүнгүүд.* Зааха онол арга шэнэлэлгэ, хуралсалай удха шэнэлэлгэ хадаа буряад хэлэ эдэбхитэйгээр заалгада сэхэ нүлөөтэй.

Шухала үгэнүүд: буряад хэлэн, федеральна гүрэнэй болбосоролой стандартнууд, федеральна программанууд; удха шэнэлэлгэ, арга зүйн шанар.

Для цитирования

Цырендоржиева Б. Д. Хургуулида буряад хэлэ заалгыё ФГОС-ой эрилтээр шэнэлхэ тухай // Буриад хэлэн болон уран зохиол хургуулида. 2023. Дугаар 1. Н. 40–45.

Оролто (Введение). Хүлгөөтэ үе сагта ажамидаржа, түрэл хэлээ зааха, дамжуулха аргагүй ехэ үүргэтэй буряад хэлэнэй багшанар хэзээдэшье, ямаршыё хубилтануудай болобол, сэхэ хараад угтадаг бэелүүлдэг заншалтай. Мүнөө үедэ манай гүрэндэ юрэнхы болбосоролой эмхи зургаанууд дахин шэнэлэн хубилалтын шата дабажа ябана. Энэ талаараа хүүлэй үедэ нэбтэрүүлэгдэжэ байһан болбосоролой талаар хуулинууд яаж манай хэшээлнүүдтэ нүлөөлхөөр байнаб гэжэ хараад үзэе.

Гол хуби (Основная часть). Бултанай мэдэнээр, 2021–2022 онуудһаа Орос Уласай болбосоролой 3-дахи үёын гүрэнэй стандарт (саашадаа ФГОС) шэнэлэгдэн абтанхай[6], [7], [8]. Тиихэдээ энэ федеральна хэмжээнэй данса эхин,

үндэһэн, дунда хургуулийн бүхы хэшээл заахада, тэрэ тоодо түрэл буряад хэлэ болон Буряад Уласай гүрэнэй хэлэ заахада шэнэ эрилтэнүүдые табина.

Нэгэдэхээр, юун тухай хэлэхэ хэрэгтэйб гэхэдэ, ФГОС нэбтэрүүлгэ хадаа багшын хэшээлээ зааха хуулига дансануудыг хубилгадаг ёһотой ха юм. Хүүлшын шэнэ һонин гэхэдэ, 2022 оной намартаа «Орос Уласай хэмжээнэй болбосоролой программанууд» баталагдаһан байна.

Энэ талаһаа 2010-аад онуудта абтаһан юрэнхы болбосоролой ФГОС-той зэргэсүүлэн харахада, хуралсал хангаха дансанууд нилээд бушуу абтажа байна гэжэ тэмдэглэлтэй. Юуб гэбэл, тэрэ үеын ФГОС-оор федеральна хэмжээнэй программанууд 2015–2016 онуудта абтажа эхилээд, Орос Уласай арадуудай хэлэнүүдые үзэхэ жэшээтэ программанууд 2021 он болотороо <https://fgosreestr.ru/> гэхэн сайт дээрээ (саашадаа ФГОСреестр) нэмэгдэжэл байгаа бэлэй[1], [2]. Гэбэшье, тэрэ үедэ зохёогдоһон, хэшээлэй, үхибүүдэй өөрын хүгжэлгын, мета-предметнэ үрэ дүнгүүдэй талаһаа нэбтэрэн шэнэлэгдэжэ бүтээгдэһэн «Буряад хэлэн», «Буряад уран зохёол» гэхэн эхин, үндэһэн, мүн дунда хургуулийн шатын программанууд мүнөө үеын дансануудай үндэһэ хууринь боложо үгөө гэжэ онсолхоор.

Буряад хэлэ заадаг программанууд тухай хэлэхэдэ, Буряад Уластамнай хоёр шэглэлээр заагдадаг гэжэ мэдээжэ — «буряад хэлэн түрэл хэлэн», «буряад хэлэн гүрэнэй хэлэн». Тиихэдэ 2020 он болотор ФГОСреестр сайтда гансал «буряад хэлэн түрэл хэлэн» гэхэн шэглэлээр эхин хургуулийн ажалай программа (зохёогшонь Р. С. Дылыкова), үндэһэн хургуулийн ажалай программа (зохёогшодынь Б. Д. Цырендоржиева, Б. Б. Будаин, Ц. С. Жанчипова) толилогдожо үрдихэн байна [1], [2].

Гэхэтэй хамта, 2018 ондо Москва хотын иимэ программануудыг хараалжа, зүбшэн хэлсэжэ, баталан абадаг Орос Уласай болбосоролой яаманай ФУМО (Федеральное учебно-методическое объединение) эмхидэ «Буряад хэлэн гүрэнэй хэлэн» гэхэн ажалай программа эльгээгдэһэн аад, абтажа үрдэггүй байтарнь, шэнэлэлгын һалхин ерээ.

Тиихэдэ гүрэнэй буряад хэлэ зааха программанууд 2015–2017 онуудта Буряад Уласай болбосоролой болон эрдэм ухаанай яаманай захирал Б. Б. Жалсановай даабаряар бэшэгдэһэн юм. Энэ даабари бэлүүлхын тула БРИОП гэхэн дээдэ хургуулида саг зуурын зохёохы бүлэг байгуулагдажа, сэсэрлигэй шатын (зохёогшодой бүлэг ударидагша О. А. Дареева), эхин (1–4-дэхи ангиуудта), үндэһэн (5–9-дэхи ангиуудта), дунда (10–11-дэхи ангиуудта) хургуулийн программанууд (зохёогшодынь Б. Д. Цырендоржиева, Г.-Х. Ц. Гунжитова, С. А. Дашиева) зохёогдоһон байна.

Эдэ ажалай программануудай онсо шэнжэнь гэхэдэ, нэгэ шугамтай, хэлэнэй материал нарыар шэлэгдэһэн, тиигээд хэлэ мэдэхгүй үхибүүдтэ зорюулагдаһан гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Онсолон тэмдэглэхэдэ, анха түрүүшынхидэ 10–11-дэхи ангийн хурагшадта «Буряад хэлэн хэлэн гүрэнэй хэлэн» гэхэн программа бэшэгдэһэн юм.

Гэбэшье, дээрэ нэрлэгдэһэн гүрэнэй хэлэ зааха программа зохёолгодо бодото дээрээ хургуулида заажа ябаһан буряад хэлэнэй түрүү багшанар оролсоһон байна. Олон жэлэй туршада амжалтатай заажа ябадаг, дүй дүршэлтэй багшанарыг нэрлэе: Улаан-Үдэ хотын 32-дохи дунда хургуулийн багша Г. Р. Ванзатова,

Улаан-Үдэ хотын 29-дэхи Буряад гимназиин багша Б. Ц. Цыремпилова гэгшэд хургуулида хүдэлжэ байһан мэргэжэлтэдэй сэнтэй дурадхалнуудые оруулһан юм.

Тобшолон хэлэхэдэ, тэрэ үедэ хэгдэһэн ажал мүнөө дээрээ юрэнхы болбосоролой шатада оруулагдажа байһан хубилалтанууд руу буряад хэлэ заалгыг шэглүүлээ.

Саашадаа 2021 онһоо бэелүүлэгдэжэ байгаа ФГОС нэбтэрүүлгэ тухай мэдээсэхэ хэрэгтэй. 2022 оной сентябриин 15-да Орос Уласай хэмжээнэй Жэшээтэ (примерная) болбосоролой гол программанууд (ПООП) абтаһан байна: эхин хургуулиин, үндэһэн хургуулиин. Харин 2023 оной апрелиин 14-дэ ФУМО-гой шиидхэбэрээр Федеральна болбосоролой программа (ФОП) абтаба [3], [4], [5]. Мүнөө юрэнхы болбосоролой бүхы шатын ФОП ФГОСреестр сайт дээрэ табигданхай, тиигээдшые 2023–2024 оной хуралсалай жэлэй сентябриин 1-һээ бүхы хургуулинуудаар бэелүүлэгдэжэ эхилбэл даа.

Орос Уласай дэбисхэр дээрэ түрэл хэлэнүүдые заадаг бүхы шахуу багшанарта ехэ удхатай данса абтаа гэжэ тодорхойлоё. Юуб гэбэл, буряад хэлэнэй (болон буряад уран зохёолойшые) алишые шэглэлээр заадаг багшанарай программанууд шэнэ ФГОС-ой эрилтээр дүүрэн хангагдажа, федеральна хэмжээндэ абтахадаа, буряад хэлэ заалга тон мүнөө үеын болбосоролой эмхинүүдэй алхамаар дабшажа ябана гэжэ хэлэхээр.

ФГОС реестртэ толилогдоһон ФОП соо «буряад хэлэн түрэл хэлэн», «буряад хэлэн гүрэнэй хэлэн» гэһэн шэглэлнүүдэй эхин хургуулиин, мүн үндэһэн хургуулиин программанууд табигданхай. Мүн тиихэдэ 10–11-дэхи ангиин хурагшадта зориулагдаһан «буряад хэлэн гүрэнэй хэлэн» гэһэн программа одоошые толилогдобо.

Энэ ажалай үрэ дүнгүүдэй бүтэһэн тухайнь хэлэхэ болбол, заатагүй буряад хэлэ зааха ажалда хабаатай гол эмхинүүд булта хабаадалсаба гэжэ онсолоё. Нэн түрүүн Буряад Уласай болбосоролой болон эрдэм ухаанай яаманай дэргэдэ ажалаа ябуулдаг Буряад хэлэ хүгжөөхэ түб (хүтэлэгшэнь О.А. Забанова) энэ ажал эрхилээ: республикадамнай болбосоролой хуулига программа хараалха, зүбшэн хэлсэхэ, абаха эмхи зургаануудтай суг хүдэлжэ, Орос Уласай хэмжээндэ Болбосоролой яаманда шиидхэбэри гаргадаг бүхы эмхинүүдтэй холбоо тогтоожо аргагүй ехэ ажал ябуулаа.

Тиигээдшые энэ талаараа программа бүтээхэдэ, буряад хэлэ зааха багшанар, ном зохёогшод, методистнар, эрдэмтэ мэргэжэлтэд суг хамта, эбтэй зетэй, хүсэ шадалаа зангидажа, богонихон болзор соо хэрэгтэй эрилтэнүүдтэ тааруулан зохёожо шадаа.

Мүнөө шэнэ абтаһан ФОП-ууд соо ямар хубилалтанууд ороо гээшэб гэжэ хэлэхэ зорилготойбди. Нэгэдэхээр, үрэ дүнгүүд ФГОС-ой эрилтээр тодорхойлогдоо, тиихэдээ үхибүүдэй өөрын хүгжэлгын, метапредметнэ дүнгүүд буряад хэлэ заалгада тааруулагдаа. Хоёрдохёор, урдахи жэшээтэ программанууд соо хуралсалай түсэблэһэн дүнгүүд шата шатаар үгтэдэг байгаа. Харин ФОП соо табигданһан федеральна ажалай программын эрилтээр хуралсалай дүнгүүд шата шатаар үгтэхэһөө гадна, анги ангыар амыарлан үгтэнхэй.

Эндэһээ уламжалан юун гаранаб гэхэдэ, хэрбээ анхандаа хургуули бүхэн шэлэһэн номһоо, хургуулиингаа шэглэлһээ болон бусад шалтагаанһаа дулдыдажа, анги ангыар хуралсалай дүнгүүдые өөһэдөө түсэблэхэ зэргэтэй байгаа наа, мүнөө тиимэ арга үгы болоо. Анги бүхэнэй удаа хурагша хуралсалай ямар

дүнгүүдтэ ерэхэ гээшэб гэжэ федеральна ажалай программын эрилтээр базова хэмжээнийнь хизаарлагданхай. Тиимэһээ анги бүхэнэй буряад хэлээр болбосоролой үрэ дүнгүүд ФГОС-ой эрилтэнүүдһээ доошоо байха эрхэгүй. Багшанарта юу анхарха хэрэгтэйб: ажалайнгаа программа түсэблэхэдөө, тэрэниие хараадаа абаха болоно.

Тобшолходо, хоёр хубилалта оробо: буряад хэлэнэй шадабариин үрэ дүнгүүд анги ангыар хубаагдаа, тиихэ зуура үрэ дүнгүүдэй базова хэмжээнийнь тодорхойлогдоо.

Тиихэдээ бүхы хэшээл зааха, тэрэ тоодо буряад хэлэ зааха Федеральна ажалай программанууд юунтэй зохисолдохо ёһотойб гэжэ тоолохо болобол, Федеральна хуралсалай түсэб, Федеральна хуралсалай календарна журамтай, мүн Хүмүүжүүлхы талаар федеральна программатай, Хүмүүжүүлхы талаар ажалай федеральна түсэбтэй гэжэ тэмдэглэхэ шухала.

Саашадаа буряад хэлэ заахадаа, ямар асуудалнуудта анхаралаа хандуулжа зааха зорилготойбди гэжэ тэмдэглэе.

Шэнэ ФГОС бээлүүлхэ аргагүй ехэ эрилтэнүүдэй нэгэн гэбэл, ажабайдалай шадабаринуудые алишье хэшээлэй хүсөөр хүгжөөхэ. Тиихэдээ хэлэнэй хэшээлэй аргуудаар уншагшын шадабари (читательская грамотность), тэрэнэй гол хубинуудай нэгэн болохо удхалан уншалгые хүгжөөхэ онол аргууд болоно.

Һүүлэй үеын нурагшадай ажабайдалай шадабариин талаар болбосоролой туйлалта хэмжэдэг уласхоорондын программын (PISA программа) дүнгөөр энэ асуудалда анхарал хандуулдаг болонхой гээшэ.

Буряад хэлэнэй багшанарай ерээдүй хэдэн жэлэй туршада шийдхэхэ асуудалнуудай нэгэн хадаа хэшээлэй үедэ текст дээрэ хүдэлмэри, текстын удха зүб тайлбарилха, хэрэгтэй мэдээсэл элирүүлхэ, согсолхо, хамтаруулха, текстын удхаар тобшолол гаргаха, мүн тиихэдээ өһөдөө текст бүридхүүлээд, бодолоо дүүрэн дамжуулжа шадаха г. м. шадабаринуудые хүгжөөхэ.

Иимэ бүхы шадабаринуудые ухаан бодолдоо, сэдхэлдээ шэнгээһэн, буряад хэлээр мэдэсее ажабайдалдаа ядарангүй хэрэглэжэ шадаха шабиие нургуулиһаа гаргаха гэжэ оролдохо.

Энэ зорилго бээлүүлхын тула ямаршье хэлэнэй хэшээлдэ уншалга гэһэн хэлэлгын янзые хүгжөөдэг теори, дүй дүршэлтэй танилсажа, хуралсалай номууд соо ямар түхэлтэй, ямар зорилготой даабаринууд яажа үгтэнэб гэжэ анхаралдаа абаад, буряад хэлэ заалгадаа нэбтэрүүлхэ ажал тобойгоод гаранхай.

Уншагшын шадабари, удхалан уншалга болбосоролой ямар дүнгүүдтэ эгээ ехээр нүлөөлхэ аргатайб гэхэдэ, нурагшад буряад хэлэн дээрэ уншанан тухайгаа һанамжаяа хэлэжэ, бодомжолжо шадаха, ажабайдалдаа буряад хэлээрэ хөөрэлдэхэ, хөөрэхэ бодото шадабаритай болохо, болон бусадшье шадабаринуудтай нургуули түгэхсэгшэдые бэлдэхээр байнабди.

Тобшолол (Заключение). Бүхы дээрэ тобшолон хэлэхэдэ, мүнөө үеын буряад хэлэнэй багшанарай урда шэнэ ФГОС хэшээлдэ нэбтэрүүлхэ шухала зорилго байна, энээнһээ гадуур федеральна ажалай программын ёһоор буряад хэлэ зааха ажал эрилтэнүүдтэ дүүрэн харюусахаарнь хубилгаха. Мүн оршон сагай эрилтээр олонхи нурагшадта дуталдадаг уншагшын шадабари, удхалан уншалгые хүгжөөһөн тааруушье, хэрэгтэйшье, һонирхолыень татахааршье онол арга хэрэглэжэ зааха.

Источники

1. Примерная рабочая программа учебного предмета «Родной (бурятский) язык» для общеобразовательных организаций с обучением на родном (бурятском) языке 5–9-е классы (Одобрена решением федерального учебно-методического объединения по общему образованию, протокол от 4 февраля 2020 г. № 1/20). URL: <https://fgosreestr.ru/oop/72> (дата обращения: 05.12.2023).

2. Примерная рабочая программа учебного предмета «Родной (бурятский) язык» для общеобразовательных организаций с обучением на родном (бурятском) языке (1–4-е классы) (Одобрена решением федерального учебно-методического объединения по общему образованию, протокол от 4 февраля 2020 г. № 1/20). URL: <https://fgosreestr.ru/oop/73> (дата обращения: 05.12.2023).

3. Федеральная образовательная программа начального общего образования (Утверждена приказом Минпросвещения России от 18.05.2023 под № 372). URL: <https://fgosreestr.ru/poop/federalnaia-obrazovatelnaia-programma-nachalnogo-obshchego-obrazovaniia-utverzhdena-prikazom-minprosveshcheniia-rossii-ot-18-05-2023-pod-372> (дата обращения: 05.12.2023).

4. Федеральная образовательная программа основного общего образования (Утверждена приказом Минпросвещения России от 18.05.2023 № 370). URL: <https://fgosreestr.ru/poop/federalnaia-obrazovatelnaia-programma-osnovnogo-obshchego-obrazovaniia-utverzhdena-prikazom-minprosveshcheniia-rossii-ot-18-05-2023-pod-370> (дата обращения: 05.12.2023).

5. Федеральная образовательная программа среднего общего образования (Утверждена приказом Минпросвещения России от 18.05.2023 № 371). URL: <https://fgosreestr.ru/poop/federalnaia-obrazovatelnaia-programma-srednego-obshchego-obrazovaniia-utverzhdena-prikazom-minprosveshcheniia-rossii-ot-18-05-2023-pod-371> (дата обращения: 05.12.2023).

6. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования (Одобен решением от 31 мая 2021 г. № 286). URL: https://fgosreestr.ru/educational_standard/federalnyi-gosudarstvennyi-obrazovatelnyi-standart-nachalnogo-obshchego-obrazovaniia (дата обращения: 05.12.2023).

7. Федеральный государственный образовательный стандарт основного общего образования (Одобен решением от 7 декабря 2022 г. № 568). URL: https://fgosreestr.ru/educational_standard/federalnyi-gosudarstvennyi-obrazovatelnyi-standart-osnovnogo-obshchego-obrazovaniia-2 (дата обращения: 05.12.2023).

8. Федеральный государственный образовательный стандарт среднего общего образования (Одобен решением от 12 августа 2022 г. № 732). URL: https://fgosreestr.ru/educational_standard/federalnyi-gosudarstvennyi-obrazovatelnyi-standart-srednego-obshchego-obrazovaniia-1 (дата обращения: 05.12.2023).

2023 оной ноябриин 25-да статья редакция ороо, 2023 оной декабриин 4-дэ зүбшөөл гараа, 2023 оной декабриин 8-да хэблэлдэ ороо.

UPDATE OF BURYAT LANGUAGE TEACHING
IN ACCORDANCE WITH THE REQUIREMENTS
OF THE FEDERAL STATE EDUCATIONAL STANDARD

Bairma D. Tsyrendorzhieva

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Dorzhi Banzarov Buryat State University
24a Smolina St., Ulan-Ude 670000, Russia
bairma_11@mail.ru

Abstract. Goal. The article discusses the issues of updating the normative and methodological support for teaching the Buryat language at school in accordance with the requirements of federal state standards of general education. *Main part.* The author presents information on the results of the joint work to develop the updated content of the federal work programs on the Buryat language as the state language of the Republic of Buryatia for the levels of primary, basic, secondary general education, as well as the federal work program on the Buryat language as a native language for the level of basic general education. The work emphasizes the role and importance of the coordinated work of teachers, methodologists, authors of educational and methodological complexes, as well as heads of institutions supervising the issues of timely and high-quality transition of teaching the Buryat language in the conditions of new educational standards. In addition, the author highlights the issues of developing functional literacy, in particular reading literacy and semantic reading strategies in Buryat language lessons in a modern school. *Conclusions.* The renewal of teaching is presented as a renewal of the content of training aimed at achieving the quality of teaching.

Keywords: Buryat language; federal state educational standards; federal work programs; content update; quality of teaching.

For citation

Tsyrendorzhieva B. D. Update of Buryat Language Teaching in Accordance with the Requirements of the Federal State Educational Standard. *Buryat Language and Literature at School.* 2023; 1: 40–45. (In Buryat).

The article was submitted 25.11.2023; approved after reviewing 04.12.2023; accepted for publication 08.12.2023.